

Nr. 8 (36)/ AUGUST 2023

Cetatea Cavalerilor

Fondator: Col. r. Dr. Constantin MOȘINCAT
Editor: Asociația Națională a Cavalerilor de Clio
Editura Tipo MC, Oradea-2020

Cartea Mea e și a Ta! ISSN 2734-6889 - ISSN-L 2734 - 6889

DIMITRIE CANTEMIR

Prof. Lucia-Elena LOCUSTEANU¹

DIMITRIE CANTEMIR

(26 octombrie 1673 - 21 august 1723)

*„Din limbi străine să înveți
și în limba țării tale să scrii.”*

Dimitrie Cantemir

Planul lucrării:

1. Succintă notă biografic
2. Privire generală asupra operei
3. O prezentare mai detaliată asupra operelor: „Descrierea Moldovei”; „Istoria ieroglică”
4. Concluzii

„Prea târziu este viața cea de mâine, trăiește astăzi” ne povățuiește.

Dar, Unii trăiesc veșnic prin ce-au lăsat omenirii...

Lucia-Elena LOCUSTEANU

Puternică personalitate multilaterală europeană, ultimul și cel mai mare umanist din perioada feudală – **prințul Dimitrie Cantemir - om de o vastă cultură, unul dintre cei mai renumiți savanți ai epocii**, autor de eseuri și tratate în limba latină, română, slavonă, rusă, turcă, italiană, greacă, polonă, araba și persana, **rămâne în istoria umanității** prin multitudinea de preocupări: om de stat, gânditor, istoric, geograf, etnograf, orientalist, arheolog, scriitor: poet și romancier, muzicolog, compozitor,, dar preocupat și de științele exacte: de matematică și de fizică.

Dimitrie Cantemir se trage dintr-o familie de răzeși moldoveni. Când Dimitrie avea doar 12 ani, în anul 1685, Tatăl său este pus domn al Moldovei de către marii boieri, și-și ia numele de Constantin – vodă, domnind până la moarte, până în 1693. Fiind al doilea fiu, după Antioh, Dimitrie, avându-l ca model pe Miron Costin, e însetat de cunoaștere. Învață la Iași cu un dascăl grec. Apoi, la 15 ani, ca ostatic al tatălui său la turci, dar și mai târziu, căsătorit, când pe tronul Moldovei ajunge fratele său - Antioh, care-l dorea departe, folosește pentru studiu anii petrecuți la Constantinopol, oraș în care se încrucișau diferitele curente culturale ale acelei perioade.

¹ Lucia-Elena Locusteanu, Cluj- Napoca, 9 iulie 2023

Ales domnitor, în martie 1693, după moartea tatălui său, dar, după o lună de domnie, în aprilie 1693, nerecunoscut de Poartă, dar nici de Domnul Țării Românești, de Constantin Brâncoveanu, Dimitrie Cantemir se întoarce la Constantinopol, îmbogățindu-și cunoștințele, apropiindu-se, în special, de credințele orientale, dar, cunoscând în adâncime și mizeria și dedesubturile Imperiului Otoman. În această perioadă, ia parte în oastea turcească la lupta de la Zenta (1697), luptă care-l marchează.

În 1699, se căsătorește cu fiica domnitorului din Țara Românească - Casandra, continuând să trăiască la Constantinopol, până la 33 de ani, în 1710, când urcă pe tronul Moldovei, grație sultanului și hanului tătarilor, având și misiunea de a-l supraveghea pe Constantin Brâncoveanu, bănuț de neloialitate.

În scurta sa domnie, de câteva luni, între 18 noiembrie 1710 până la 33 iulie 1711, Dimitrie Cantemir, sprijinindu-se de noii boieri, duce o politică de centralizare a statului, înlătură vechile funcții boierești, scutește pe țărani de o parte din dările cele mai grele, obligă toate mănăstirile să plătească dări către domnie, ia de la călugării greci o serie de mănăstiri, dă anumite drepturi văduvelor sărace, calicilor... Convins că Imperiul Turcesc este în declin, se aliază cu țarul Petru cel Mare, încheie, la 13 aprilie 1711, la Luțk, în Volinia, un tratat de alianță cu Rusia, fără știrea marilor boieri. Tratatul cuprindea 17 articole, dintre care amintesc: eliberarea Moldovei de jugul turcesc; toată puterea o încredințează domnitorului; iar familiei Cantemir îi va rămâne ereditar Tronul Moldovei, etc...

Dar războiul ruso-turc bătea la ușă, iar turcii înving la Stănilești. Prin pacea de la Prut, Petru cel Mare se retrage din Moldova, luându-l cu sine pe Cantemir. Ca să se salveze, e nevoit să părăsească Moldova, petrecând primii ani în Ucraina și apoi, după înfrângerea turcilor, în războiul austro -- turc (1716 -1718), se stabilește în noua capitală a Rusiei, în Sankt - Petersburg, unde va rămâne până în 1723 la moarte. Aici, după moartea soției, se recăsătorește cu cneaghina Trubețkoi, iar fiul său Antioh Cantemir va fi primul mare poet al rușilor. Este numit senator, deținând astfel puterea executivă, devine sfetnicul politic, dar și științific al Țarului, în epoca marilor reforme...

În anul 1722, ia parte și la expediția țarului în Marea Caspică, conducând serviciul de informații și propagandă, dar făcând și cercetări arheologice în zonă.

Dimitrie Cantemir - savant de renume europeană, în 1714 este ales membru de onoare al Academiei din Berlin. Criticul George Călinescu îl caracterizează pe Dimitrie Cantemir, drept „*un erudit de faimă europeană, voievod moldovean, academician berlinez, prinț moscovit , un Lorenzo de Medici al nostru.*”

OPERA

Lucrarea de față nu ne permite a trece în revistă toate operele cărturarului umanist. Ne vom opri doar la cele, care mie, ca profesor, mi s-au părut mai apropiate și cărora, voi încerca, succint, rezumativ, să le prezint valoarea, în special, literară.

Opera **ISTORICĂ:**

Pentru **Dimitrie Cantemir**, istoria este **operă de patriotism, în slujba țării.**

Lucrările cele mai valoroase sunt cele istorice: „**Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor**”, „**Istoria Imperiului Otoman**”, „**Istoria creșterii și descreșterii Curții Otomane**”, în plină înflorire a acestuia, „**Viața lui Constantin Cantemir**”, iar „**Evenimentele Cantacuzinilor și Brâncovenilor**” este o carte, scrisă în limba rusă, constituindu-se ca un raport politic dat Țarului – Petru cel Mare (1717 – 1718), raport, care, apoi, tradus în germană, greacă și română, este anexat la ediția rusească a „**Memoriilor lui Petru cel Mare**”, adâncând ruptura dintre Cantemirești și Brâncoveni.

„**Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor**”, lucrare neterminată, scrisă în limba română, concepută după o vastă documentare – peste 150 de izvoare, lucrare în care reia o temă a cronicarilor moldoveni, prezentând **trecutul îndepărtat al poporului român, originea noastră comună**, susținând eronat originea noastră pur romană: **Romanii „sunt moșii și strămoșii noștri, a moldovenilor, muntenilor, a ardelenilor și a tuturor oriunde s-ar afla a românilor, precum și singur numele de moșie ne arată (...) și limba cea părintească (...) nebiruit martor ne este”**. punând, **pentru prima oară în lumină, rolul poporului român în istoria universală, expresie a iubirii sale față de țară.**

Lui Dimitrie Cantemir i-a adus faima și „**Istoria Imperiului Otoman**”, care este prima lucrare a unui român ce intră în patrimoniul culturii universale, lucrare istorică documentată, ce anticipă / prevede **decăderea Imperiului Otoman, scrisă în limba latină și tradusă în franceză, engleză, germană.**

În „**Viața lui Constantin Cantemir**”, silit de subiect, autorul păstrează o ținută solemnă, deși narează și fapte din viața intimă de familie, prezentându-l pe domnitor loial turcilor, dar deformând aspectul real al istoriei domniei tatălui său.

Opera **FILUZOFICĂ:**

RELIGIE: „**Imaginea științei sacre**”; „**Sistema religiilor mahomedane**”;

LOGICĂ: „**Logica**”;

MUZICĂ: „**Tratat de muzică turcească**”;

MONOGRAFICĂ / ȘTIINȚIFICĂ: „**Descriptio Moldaviae**”

„**Descriptio Moldaviae**” – cea mai de preț lucrare monografică a societății și a Statului feudal moldovenesc, scrisă în limba latină la cererea Academiei din Berlin și tradusă în limba română în 1825. Însoțită de prima hartă a Moldovei, cartea descrie Statul feudal moldovenesc. **Compozițional, are trei părți distincte, prin tematica dezbătută:**

- Partea I – **geografică**; a doua – **politică**; iar a treia: **religioasă** și cu **probleme legate de limbă; și harta**. În prima parte se ocupă de **numele și originea poporului**, prezentând: **granițele, relieful, flora și fauna**, dar și **bogățiile subsolului și cetățile**; în timp ce în

- Partea a doua, cea mai întinsă parte, facem cunoștință cu: **organizarea statului**, cu **oastea**, dar și cu **obiceiurile și legile**, cu **ceremoniile de confirmare, înscăunare, mazilire, îngropare a domnilor**. Se oprește și asupra **dansurilor specifice: hora, dansul Călușarilor**. Aduce în atenție cel mai tulburător și divers „cântec” al românilor – **doina**. Compătimind viața țăranului, îi prezintă și **credințele populare** despre **zâne și zburători**, dar și **superstițiile**. E prezentă și **poezia obiceiurilor**, alături de **colinde** și de vechile **datini de logodnă și nuntă**.

- În partea a treia, prezintă **ideile religioase, organizarea bisericească**, dar se oprește și asupra **originii latine a limbii române**, aducând în atenție și **cuvintele moștenite de origine dacă**.

Harta încheie cartea.

Cartea impresionează prin inedite descrieri, bogate prin diversitatea modalităților artistice folosite: comparații, epitete, etc., cu care construiește imagini artistice motrico – auditivo – vizualo – cromatice ale reliefului Moldovei, cum ar fi cea a Ceahlăului: „**Muntele cel mai înalt se numește Ceahlăul, despre care, dacă antici ar fi făcut vorbire în basmele lor, ar fi fost tot atât de vestit ca și**

Cetatea Cavalerilor

2023 – ANUL IULIU MAIU !

NR. 8(36) AUGUST 2023

Olimpul, Pindul sau Pelias. Este așezat în ținutul Neamțului, în apropiere de izvoarele Tazlăului, și pe la mijlocul lui, acoperit de zăpezi. Pe vârf nu se găsește un pic de nea, încât pare a fi deasupra norilor. De pe culmea cea mai ascuțită, care se ridică sub forma unui turn, izvorăște un pârâu alb care se rostogolește printre stânci abrupte și se varsă în Tazlău cu mare zgomot.”

Ca și Neagoe Basarab în „*Învățăturile către fiul său Teodosie*”, și Dimitrie Cantemir se oprește asupra unor norme de bună cuviință, împărtășindu-ne obiceiuri moldovenești de primire a oaspeților: „*Primirea lor de oaspeți, care o arată către cei nemernici și drumeți, este foarte vrednică de laudă, căci măcar că sunt prea săraci din pricină că se află megieși cu tătarii, însă niciodată nu este să nu deie ospățului sălaş și mâncare. Ținându-l în dar trei zile împreună cu dobitocul său, și pe cel nemernic îl primește cu fețe vesele, ca și când ar fi frate sau altă rudenie a lor...*”

Hora – dansul specific al românilor ce sugerează ideea de **unitate**, și de **perfectiune**, prin simbolul cercului, dar și de continuitate / veșnicie, prin motivul șirului, e sugestiv descrisă de autor: „*Dansurile sunt la moldoveni cu totul altfel decât la celelalte popoare. Căci nu dansează împreună doi sau patru inși ca la francezi și poloni, ci mai multe persoane împreună, care formează un cerc sau un șir lung. De, ei nu dansează lesne decât la nunți. Dacă se iau toți unul cu altul de mână dansează într-un cerc și merg la dreapta la stânga cu aceiași pași făcuți în tact, atunci spun că joacă hora; dacă stau însă, într-un lung șir, se prind de mâini între ei, totuși așa că sfârșitul rămâne liber, și merg împrejur în diferite ocoluri, atunci acesta este numit cu un cuvânt luat de la polonezi „danț”.*”

M-am oprit doar la cele trei citate, dat fiind că despre „Descrierea Moldovei” se pot scrie cărți întregi...

Opera LITERARĂ:

„*Divanul sau gâlceava înțeleptului cu lumea*” sau „*Giudețul sufletului cu trupul*”, eseu de educație religioasă și de reflecție filozofică, dar prezentat în formă literară, e scris în limbile greacă și română, tradus în limba arabă prin 1705, este publicat la Iași, în 1698, când avea 25 de ani. Carte de morală creștină, pune problema raportului dintre om și lume.

Lucrarea este concepută ca un dialog dramatic / discuție între trup și suflet / materie / spirit, devenite două personaje care dialoghează, discuție între înțelept și lumea dornică de „deșertăcini”, devine un pretext pentru autor de a-și exprima ideile sale morale și sociale.

Autorul consideră că: „*Venitu-ț-au vremea, sositu-ț-au ceasul și mai mult a păși...*”, întrucât înțeleptul e conștient de faptul că lumea-l ispitește, așa cum desprindem din citatul: „*Văd frumusețile și podoaba ta ca iarba și florile ierbeii, bunurile tale – pulbere și fum...*”. Aș spune că apare ideea de zădărnici, prezentă, mai târziu, la Eminescu. Pesimism biblic, tendințe religioase, sentințe, glume populare, versuri, toate le găsim în eseu al marelui cărturar –Dimitrie Cantemir.

Scris în limba română, între anii 1703 și 1705, **primul roman cu cifru, ermetic, alegoric**, având un **titlu**, încărcat cu multiple **semnificații secrete, ascunse**, „*Istoria ieroglifică*” este **cea mai de seamă operă literară**, prima creație cultă de mari proporții, considerată și **pamflet politic**.

„*Istoria ieroglifică*” prezintă evenimentele sociale și politice, contemporane cu autorul, legate de lupta pentru domnie între reprezentanții boierești ai puterii din Țările Române, de fapt, discordia mascată dintre Cantemirești și Brâncoveni, punând în discuție probleme de conducere a statului de către un domnitor luminat, dat fiind că atunci, posturile și menținerea acestora se făcea pe bani grei, bani care intrau în buzunarele demnitarilor tuci, prezentând astfel, alegoric imaginea Imperiului Otoman ai cărui demnitari erau robi ai aurului și jefuiau cumplit Țările Române, demascându-i putreziciunea și corupția pe care era clădit, prevăzându-i sfârșitul.

Lupta politică pentru domnie ia forma unei dispute filozofice, printr-un conflict de principii între (Dimitrie Cantemir) – **INOROGUL – principele iluminat și (Constantin Brâncoveanu) - CORBUL – tiranul lipsit de scrupule**, de fapt, **două simboluri**, ce sunt **reprezentanți ai celor două împărății: Țara LEULUI – Moldova și Țara VULTURILOR – Țara Românească**.

Compozițional, romanul cuprinde două părți:

- Cuvântul autorului către cititor;
- „*Scara numerelor și cuvintelor streine tâlcuri*” (neologisme);
- 12 capitole;
- „*Scara numerelor și cuvintelor ieroglificești tâlcuitoare*” (cheia lucrării).

Cetatea Cavalerilor

2023 –ANUL IULIU MAIU !

NR. 8(36) AUGUST-2023

5

Subiectul poate fi prezentat succint (și mă voi folosi de rezumatul din „Dicționarul Literaturii Române de la origini până în 1900”, Editura Academiei R.S.R., București, 1979, p. 151). „După mazierea **VIDREI (Constantin Duca)**, boierii din cele două principate se adună la Arnăuț – Chioi, lângă Adrianopol, pentru a desemna pe noul domn. Acesta va fi impus prin voința **CORBULUI (Constantin Brâncoveanu)**, a cărui putere zădărnicește manevrele unor adversari insuficient de influenți în **CETATEA EPITHIMIEI (Poarta Otomană)**. Domnia revine **STRUȚOCĂMILEI (Mihai Racoviță)**, act consacrat oficial. Întorși în țară, boierii determină prin jaful lor **răscoala MUȘTELORE (țărăni)**. **CORBUL** obține **ordinul de arestare și surghiun** al **INOROGULUI (Dimitrie Cantemir)**, principalul său rival politic. Trimisul **CORBULUI, ȘOIMUL (Toma Cantacuzino)** urmează să aibă **întrevederi** cu **INOROGUL** în **CETATEA EPITHIMIEI, cu care ocazie HAMELEONUL (Scarlat Ruset)** îl trădează turcilor. Situația schimbându-se în favoarea **INOROGULUI**, scaunul Moldovei revine **FILULUI (Antioh Cantemir)**, iar **CORBUL** e nevoit să ducă tratative de împăcare cu **INOROGUL**”. Travestite în păsări și dihanii, personajele poartă discursuri unele cu profunzime și tentă filosofică și pline de lirism, altele, mai palide, retorice. **Personajele alegorice** ale „**Istoriei ieroglifice**” sunt **purtătoarele unor simboluri caracterologice: vicleanul** e reprezentat de **VULPE (Ilie Țifescu)**; **ipocritul** - de **HAMELEON**; **prostul** de **STRUȚOPCĂMILĂ**, iar **tiranul** de **CORB**, etc. – un adevărat tablou caricatural al epocii feudale românești.

„**Istoria ieroglifică**” rămâne **romanul – eseu al umanismului și iluminismului** românesc în paginile căruia se dezbate probleme de viață, idei filozofice, reflecții etice.

CONCLUZII

Personalitate puternică, mare umanist, precursor al iluminismului, fiind puntea de legătură dintre cronicari și reprezentanții Școlii Ardelene, **DIMITRIE CANTEMIR** - istoric român și universal, etnograf, topograf, geograf, filozof, logician, muzicolog, orientalist, poliglot, lingvist, folclorist, dar, mai ales, literat - rămâne cel care a pus bazele **multor specii literare: romanului social și politic, alegoriei, elegiei, fabulei, pamfletului, legendei**.

DIMITRIE CANTEMIR e văzut de **VOLTAIRE** drept Principe moldovean care „**unea talentele vechilor greci cu știința literelor și aceea a armelor.**”

Numele lui **DIMITRIE CANTEMIR** stă scris, alături de al marilor învățați ai lumii, pe placa așezată pe fațada Bibliotecii „**Saint-Genevieve**” din Paris.

*La Sankt – Petersburg, pe malul Nevei, locuiește în Palatul, construit în stilul baroc târziu, de arhitectul italian Francesco **Bartolomeo Rastrelli**. În prezent, „**Palatul Cantemir**” – tezaur românesc - este inclus între cele 20 de obiective turistice, sever selectate, recomandate a fi vizitate.